Η Πόλη στα Μυθιστορήματα του Κώστα Σβόλη

Γιάννης Κτενάς

Η σημερινή μου παρουσία εδώ ακροβατεί ανάμεσα στην ευγένεια και την αγένεια ή ίσως το θράσος. Δέχτηκα την πρόσκληση γιατί μου αρέσουν πολύ τα βιβλία του Κώστα, αλλά και γιατί τον συμπαθώ πολύ προσωπικά· όταν λοιπόν μου ζήτησε, στο πλαίσιο του B Fest, κοιτώντας με σαν τον ήρωά του τον Αρκούδο, να μιλήσω στη σημερινή εκδήλωση, δεν μπόρεσα να πω όχι – κάτι τέτοιο θα παραήταν αγενές. Ήθελα εξάλλου να βρεθώ στο ίδιο πάνελ με τον Φιλήμονα, καθώς, παρότι τον διαβάζω και τα λέμε συχνά πυκνά, δεν είχαμε μιλήσει ποτέ μαζί σε εκδήλωση.

Από την άλλη, καθώς δεν έχω ξαναμιλήσει ποτέ σε εκδήλωση για λογοτεχνικό έργο –να το θράσος: ο Φιλήμονας έχει γράψει ολόκληρα βιβλία σχετικά–, νιώθω μια αμηχανία και σκέφτομαι ότι ίσως τελικά αποδειχτώ αγενής, σπαταλώντας τον χρόνο όλων χωρίς να το θέλω. Ζητώ λοιπόν εκ των προτέρων την κατανόηση και την επιείκειά σας.

Ακριβώς επειδή δεν ήξερα πώς συμπεριφέρεται κανείς ως ομιλητής σε μια παρουσίαση μυθιστορήματος –τι κάνεις: λες εντελώς γενικά πράγματα; Τότε όμως πού έγκειται η βιβλιοπαρουσίαση; Ή μήπως αποκαλύπτεις τι γίνεται στο βιβλίο, οπότε και σε κυνηγάει ο εκδότης για το spoiler που έκανες;–, σκέφτηκα να εκθέσω κάποια στοιχεία για το περιβάλλον μέσα στο οποίο διαδραματίζεται το λογοτεχνικό –και ίσως όχι μόνο– έργο του Κώστα, να ανασυγκροτήσω κάποιες ψηφίδες από το σύμπαν μέσα στο οποίο κινούνται οι ήρωές του, τόσο αυτοί του πρώτου μυθιστορήματος, του ***Μαζί τους***, όσο και αυτοί του ***Δικαιώματος των Νεκρών***, το οποίο παρουσιάζουμε σήμερα. Και αυτό το σύμπαν δεν είναι άλλο από το σύμπαν της πόλης, το αστικό σύμπαν. Επομένως, αν θέλαμε να είμαστε επίσημοι, θα λέγαμε ότι το θέμα μας είναι: «Η πόλη στα μυθιστορήματα του Κώστα Σβόλη». Η πόλη

είναι τόσο σημαντική για τον λογοτεχνικό κόσμο του Κώστα, που ήδη στην πρώτη παράγραφο του πρώτου μυθιστορήματός του αναφέρεται δύο φορές.

Η πόλη, λοιπόν. Η πόλη με τις στοές της, τις καβάτζες της, τα παλιατζίδικα και τα υπόγεια δισκάδικά της, τις παιδικές χαρές της, τις πλατείες της – και μάλιστα τις πλατείες της με το *γαρμπίλι*. Το γαρμπίλι, το ψιλό χαλίκι δηλαδή, είναι μια λέξη που έμαθα από τα βιβλία του Κώστα. Κι αυτός είναι για μένα ένας πρώτος λόγος για να αγαπήσει κανείς έναν λογοτέχνη: το να του μάθει μια καινούρια λέξη. Όχι όμως μια λέξη δύσκολη ή επιτηδευμένη, αλλά μια λέξη λαϊκή, η οποία μπορεί να έρθει και να κουμπώσει με ένα μάγμα βιωμάτων και αναμνήσεων.

Συνεχίζω: σημαντικό μέρος της πόλης του Σβόλη είναι τα καφενεία και τα μεζεδοπωλεία. Ορισμένες από τις πιο σημαντικές συναντήσεις για την προώθηση της πλοκής γίνονται μέσα σε καφενέδες και ταβερνάκια, όπου οι ήρωες, πάνω από τον καπνό των τσιγάρων τους και τρώγοντας παραδοσιακά πιάτα, ανταλλάσσουν ατάκες και πληροφορίες – χαρακτηριστική εδώ η συνάντηση του φοβερού δημοσιογράφου Πέτρου με τον Λεό στο *Δικαίωμα των Νεκρών*.

Μέσα από την περιγραφή αυτών των συναντήσεων, ο Κώστας βρίσκει την ευκαιρία να αναφερθεί και στην κουζίνα των μαγαζιών της πόλης: στα μεζεδοπωλεία πρόκειται για κοχλιούς, απάκι, μαραθόπιτα, μαστέλο, τσίπουρο και ρακή· άλλες φορές, οι ήρωες του τρώνε πεϊνιρλί στο όρθιο, ή ακόμη, πολύ απλά, σουβλάκι με μπίρα στο σπίτι. Μας θυμίζει έτσι τη μεγάλη παράδοση των ιταλών και γάλλων αστυνομικών μυθιστοριογράφων, του Καμιλλέρι λόγου χάρη, που περιγράφουν επιμελώς τα τοπικά φαγητά που γεύονται οι ήρωές τους, ίσως γιατί γνωρίζουν ότι η τροφή είναι ένα βασικό συστατικό του ευρύτερου ανθρώπινου και κοινωνικού σύμπαντος.

Το δικαίωμα των νεκρών, Κώστας Σβόλης, Οι Εκδόσεις των Συναδέλφων, Μάρτιος 2018, 208 σελ.

Άλλη μια σημαντική ψηφίδα της πόλης είναι φυσικά τα μπαρ. Και εδώ ο Σβόλης χειρίζεται το θέμα με μαεστρία. Σκηνοθετεί στιγμιότυπα των βιβλίων του μέσα στα μπαρ με τους καπνούς τους, τις μουσικές τους, τα ποτά τους, τα «ρεμαλάκια» τους, όπως γράφει. (Πρέπει μάλιστα να πω σε αυτό το σημείο, μιας και μιλάμε για τα μπαρ, ότι τα μυθιστορήματα του Σβόλη με επηρέασαν και προσωπικά, καθώς αφότου τα διάβασα, άρχισα να πίνω Famous Grouse και να το λέω «πέρδικα», ίσως επειδή, συνειδητά ή ασυνείδητα, ήθελα να μοιάσω με τον ήρωά του, τον Λεό. Είναι όμως και αυτό χαρακτηριστικό του πώς σε αλλάζει η λογοτεχνία, δεν είναι; Όπως στο νουάρ, που όλοι καπνίζουν…)

Μιλώντας για τα μπαρ, ο Σβόλης παρουσιάζει με ιδιαίτερη ευαισθησία, και αυτό μου άρεσε πολύ, τις μπαργούμεν. Έρχεται έτσι κοντά στον Tom Waits, με το «Invitation to the blues» και σε δύο σπουδαίους έλληνες μουσικούς, επίσης εραστές της πόλης, τον Φοίβο Δεληβοριά, με το τραγούδι «Χάλια» και τον Νικήτα Κλιντ, με το τραγούδι «Αρτίστα» – μιλάνε για σερβιτόρες βέβαια αυτοί, αλλά είναι περίπου το ίδιο.

Οι μπαργούμεν, αυτά τα πλάσματα που είναι ταυτοχρόνως τόσο προσβάσιμα και τόσο απρόσιτα, τόσο οικεία αλλά και τόσο άγνωστα, παίζουν σημαντικό ρόλο στα μυθιστορήματα του Κώστα, και δεν μπορώ να μη σκεφτώ ότι αυτό έχει κάποια σχέση με την ιδιοτυπία του ρόλου τους, του επαγγέλματός τους, του λειτουργήματός τους. Η Μαρίνα στο *Μαζί τους* και η Βάσω στο *Δικαίωμα των Νεκρών*, μπλεγμένες σε όμορφες και αδιέξοδες καταστάσεις με τον Λεό, αυτόν τον κινηματογραφικό ήρωα που λατρεύει τον Νικολαΐδη και που εμφανίζεται και στα δύο βιβλία, είναι και οι δύο μπαργούμεν.

Διαβάζω ένα χαρακτηριστικό απόσπασμα για τη Βάσω:

> *Δούλευε πάντα πίσω από την μπάρα, σαν να ήταν η ασπίδα της και ταυτόχρονα ο τόπος συνάντησης με όλους αυτούς τους νυχτόβιους τύπους, ένας κόσμος βουτηγμένος στις αναθυμιάσεις του αλκοόλ, στην επιτήδευση και στους κώδικες των απροσάρμοστων σκιών που εξαφανίζονται με το φως της μέρας. Αυτή η αναγκαία απόσταση της επέτρεπε να σου σερβίρει το ποτό σαν να σου πετούσε ένα σωσίβιο σωτηρίας, θ' αντέξουμε κι αυτό το βράδυ, όσο για το πρωί ποιος ξέρει… Αυτό το τραπέζι, που σε ενώνει και οριοθετεί, πόσες και πόσες φορές δεν το είχαν αναφέρει όταν φιλονικούσαν για την Άρεντ. Την απόπαιρνε γιατί, όπως θεωρούσε τότε, είχε την τάση να παραβλέπει την αταξική οπτική της Άρεντ, αλλά η αλήθεια ήταν πως του είχε λείψει εκείνο το κοινό τους τραπέζι.*
>
> *(Το δικαίωμα των νεκρών, σ. 64)*

Προτού προχωρήσω, και μιας και αναφέρθηκα λίγο στη μουσική, η οποία διατρέχει τα μπαρ αλλά και γενικότερα τα βιβλία του Κώστα, να σημειώσω παρεμπιπτόντως την αγάπη που απ' ό,τι φαίνεται μοιραζόμαστε για δύο τραγουδοποιούς, τον Σαββόπουλο και τον θανάση Παπακωνσταντίνου. Χαρακτηριστική είναι η σκηνή που ο ήρωας του Κώστα περπατάει μέσα στην πόλη παραφράζοντας τους στίχους της «Δημοσθένους Λέξεως» του Σαββόπουλου, αλλά και οι αναφορές στο «Παλιά πληγή» και το «San Michele» του

θανάση. Πλάι στους ροκ ήχους των Doors, των White Stripes και άλλων, που αποτελούν το ηχητικό χαλί των βιβλίων, οι μουσικές των τραγουδοποιών και των ρεμπετών παίζουν και αυτές τον ρόλο τους.

***

Τώρα, σε άλλο κλίμα, κάτι που βρήκα ενδιαφέρον είναι μια διαφορά ανάμεσα στο πρώτο και το δεύτερο μυθιστόρημα του Κώστα. Στο *Μαζί τους* τα διάφορα σημεία της πόλης δεν ονοματίζονται ρητά και πρέπει να είσαι έμπειρος ή έστω επαρκής Αθηναίος για να τα πιάσεις. Έτσι, ο Λυκαβηττός ονομάζεται «ο μεγάλος λόφος», το Κολωνάκι «η αριστοκρατική γειτονιά», τα σκαλιά του Άη Νικόλα στην Ασκληπιού «σκαλιά του Αγίου». Αντιθέτως, στο *Δικαίωμα των Νεκρών*, οι περιοχές και τα μέρη προσδιορίζονται με το όνομά τους. Έτσι βλέπουμε τον Ιπποπόταμο, όπου δουλεύει η Βάσω, το Εν δελφοίς, το Ζόναρς, τον Αλιγάτορα, τον Λουμπαρδιάρη, αλλά και το μετρό του Χολαργού, το Νομισματοκοπείο, το Κάτω Χαλάνδρι, το Κοντόπευκο, την Πεντέλη. Η πόλη λοιπόν στο *Δικαίωμα των Νεκρών* ονοματίζεται και επεκτείνεται, για να περιλάβει και τα προάστιά της, τα οποία επίσης περιγράφονται πετυχημένα.

> *Πάρκαρε το Niva στη λεωφόρο Μεσογείων στο ύψος του Νομισματοκοπείου και προχώρησε με τα πόδια κανά χιλιόμετρο πάνω στη λεωφόρο, αγόρασε καπνό και μερικά κουτάκια μπίρα από έναν αγουροξυπνημένο περιπτερά, που δεν είχε προλάβει καλά καλά να σηκώσει τα ρολά. Έστριψε και άρχισε τα ζικ ζακ μέσα στα στενά, μουσκεμένα από την υγρασία που στάζανε οι βελόνες των πεύκων, μια μυρωδιά από καμένο ξύλο έδινε στο προάστιο χωριάτικη νότα.*
>
> *(Το δικαίωμα των νεκρών, σ. 67)*
>
> *Αποφάσισε να πάει με τα πόδια από το Κοντόπευκο, όπου έμενε ο Πέτρος, μέχρι το σπίτι του, τα δέντρα στάζανε από μια ξαφνική βροχή που δεν πρόλαβε να δει, μικρές λακκούβες με νερό ήταν διάσπαρτες στους κακοσυντηρημένους δρόμους, γατιά περνάγανε*

βιαστικά και χώνονταν κάτω από τα παρκαρισμένα αμάξια, καμία ανθρώπινη παρουσία δεν είχε κάνει ακόμα την εμφάνισή της.

(Το δικαίωμα των νεκρών, σ. 87)

Έχοντας ζήσει τα εφηβικά μου χρόνια στο Κοντόπευκο, και τριγυρίζοντας πρόσφατα εκεί μετά από ένα ξενύχτι, μπορώ να επιβεβαιώσω ότι αυτά τα μέρη έχουν μια άλλη μουσική, μια άλλη ποίηση, την οποία ο Κώστας συλλαμβάνει πολύ καλά, μιλώντας γι' αυτό το κάπως αγροτικό στοιχείο και για τις γάτες που εξαφανίζονται κάτω από τα σταθμευμένα αυτοκίνητα.

Και οφείλω να πω ότι όσο μου άρεσε η κατονομασία περιοχών και μαγαζιών που γνωρίζω και όπου έχω πάει –ένιωθα επιτέλους σαν τους τυχερούς ιταλούς ή γάλλους αναγνώστες που καταλαβαίνουν βιωματικά ποια είναι και τι σημαίνει η τάδε ή η δείνα πλατεία στην οποία κινείται ο ντετέκτιβ τους, χωρίς να χρειάζεται να γυρίσουν στις πίσω σελίδες για να διαβάσουν τις σημειώσεις του μεταφραστή– άλλο τόσο μου άρεσε και η ασάφεια του *Μαζί τους*, καθώς μου επέτρεπε να αναδημιουργήσω την πόλη μέσα στο μυαλό μου. Μιλάω ειλικρινά, το μέρος που αγοράζουν προς το τέλος του *Μαζί τους* οι ήρωες, το έχω τοποθετήσει με τον νου μου ψηλά στην Μπενάκη, και κάθε φορά που πρέπει να πάω στου Στρέφη, σκέφτομαι «θα περάσεις το μπαρ του Σβόλη και αμέσως μετά θα κάνεις αριστερά». Το ίδιο συμβαίνει και με την πίσω αυλή του σπιτιού του Λεό – ο οποίος για κάποιο λόγο, ο Κώστας μόνο ξέρει τι μεσολάβησε, από εκεί που έμενε στου Γκύζη στο πρώτο βιβλίο, στο δεύτερο μένει στο Κάτω Χαλάνδρι. Νιώθω ότι ξέρω πολύ καλά πού είναι, την έχω τοποθετήσει νοερά στην οδό Χαραυγής, δίπλα στο σπίτι ενός φίλου μου και κάθε φορά που περνάω αναρωτιέμαι τι να κάνει τώρα ο Λεό.

Αυτό δεν είναι άλλο ένα χαρακτηριστικό της τέχνης που μας αρέσει; Ότι αναπλάθει την πραγματικότητα ή μάλλον ότι γίνεται μέρος, όχι λιγότερο πραγματικό, της πραγματικότητας; Όπως το Κολωνάκι δεν είναι πια για μένα το ίδιο μετά τον Σκύλο τον Βαγγέλη του Δεληβοριά, έτσι και τα Εξάρχεια, το

Νομισματοκοπείο και η Πεντέλη, μέρη με τα οποία έχω μια βιωματική επαφή, μεταλλάχθηκαν πλέον ουσιωδώς για μένα μέσα από τα μυθιστορήματα του Κώστα.

***

Οδεύοντας σιγά σιγά προς το κλείσιμο, πρέπει νομίζω να τονίσω ότι η πόλη του Σβόλη είναι επίσης μια πόλη της κρίσης, της σύγχρονης κρίσης. Η μιζέρια και η απελπισία των κατοίκων αναφέρονται συχνά πυκνά, μαζί με τα μαγαζιά που κατεβάζουν ρολά και τις μεγάλες πινακίδες «ενοικιάζεται» που κρέμονται από τα άλλοτε κραταιά γραφεία των εταιρειών στα φρικώδη γυάλινα κτίρια της Συγγρού.

Αυτή η κρίση κάνει να αναδυθούν, ή ίσως απλώς να γίνουν ορατές, οι μεγάλες αντιφάσεις της πόλης. Από τη μία η εντατικοποίηση της εργασίας, η παρακολούθηση των ντελιβεράδων μέσω GPS, το gentrification, η βεβιασμένη διασκέδαση του Κολωνακίου, οι άγριες φάτσες των βασανιστών φυλάκων της τάξης, η ακροδεξιά – μια ακροδεξιά μοντέρνα, που θέλει να ξεπεράσει τη γραφικότητα και να συνδεθεί με τις νέες ιδέες για το leadership, την αυτοδημιουργία, την αγορά, την πολιτισμική ηγεμονία και να αναπτύξει στρατηγικούς στόχους για τη διαχείριση των πληθυσμών. Και από την άλλη η ανθρωπιά, η αυθόρμητη αλληλεγγύη των άγνωστων ανθρώπων στο μετρό που σου πασάρουν το όχι ακόμη ληγμένο εισιτήριο με ένα συνωμοτικό κλείσιμο του ματιού, οι λαϊκοί άγραφοι κώδικες των απλών ανθρώπων που σου βάζουν ένα πιάτο φαΐ και που, άπαξ και βρουν νόημα στην εργασία τους, καμαρώνουν για τα δημιουργήματα των χεριών τους, η συντροφικότητα, η πολιτική δράση.

> *Οι γειτονιές έστεκαν αμήχανες και μπερδεμένες απέναντι στις αλλαγές που συνέβαιναν σ' αυτή τη μητρόπολη της νοτιοανατολικής Ευρώπης. Εκεί που άρχιζαν να ερημώνουν από τους κατοίκους τους που αναζητούσαν μια καλύτερη ποιότητα ζωής στα προάστια με τις καινούργιες οικοδομές, εκεί και γέμιζαν από τους μετανάστες, που σιγά σιγά προσπαθούσαν να δώσουν στη ζωή τους τη σταθερότητα και τη σιγουριά*

μονιμότερης στέγης και δουλειάς. Και μετά, πάλι γίνονταν έρμαια της ανάπλασης, με δεκάδες μπαρ και μοδάτα νεολαιίστικα φαγάδικα στη θέση των παραδοσιακών καφενείων, των παλιών ψιλικατζίδικων και των άλλων μικρομάγαζων, με τις ανακατασκευές των παλιών σπιτιών και την εκτόξευση των ενοικίων, μέχρι να έρθει η οικονομική κρίση και να κατεβάσει τα ρολά στην ευδαιμονία του μεγάλου διασκεδαστηρίου.

Τώρα, οι γειτονιές αυτές παρακμάζανε έχουντας στα σπλάχνα τους ανακατεμένα τα απομεινάρια όλων αυτών των αντιφάσεων. Δίπλα στα παππούδια με το δυάρι στις μονοκόμματες γιγάντιες πολυκατοικίες και στους μετανάστες που άραζαν έξω από τα κόλιν σέντερ με μια μπύρα στο χέρι έβλεπες τους γκαλερίστες που είχαν επενδύσει σε παλιά γκαράζ να κοιτάζουν τον «χώρο τους» ολότελα χαμένοι.

(Μαζί τους, σ. 20-21)

Αντιφάσεις, της πόλης, λοιπόν. Ξέρω πολύ καλά ότι ο Κώστας θέλει να βουτήξει μέσα σε αυτές τις αντιφάσεις, αφού πιστεύει, όπως κι εγώ, ότι εκεί βρίσκεται η άγρια ομορφιά της πόλης και ότι από αυτές τις αντιφάσεις φτιάχνεται η πραγματική, η μη θολωμένη μέσα από το πρίσμα της ιδεολογίας ζωή.

Κλείνοντας, μετά από όλη αυτή την ενασχόληση με το αστικό σύμπαν, δεν είναι τυχαίο ότι ακριβώς μέσα από την πόλη αναδύεται και ένα νέο πολιτικό πρόταγμα για τον Κώστα, που έχει να κάνει με τη σύνδεση με τη γειτονιά και με την αναβίωσή της με όρους κοινότητας. Στο *Μαζί τους*, μετά τα γεγονότα κάποιου Φεβρουαρίου, που οδήγησαν πολλούς μαχητικούς συντρόφους σε διάφορες μορφές απόσυρσης και αναχωρητισμού, η νέα γενιά προσπαθεί να εγκατασταθεί σε μια γειτονιά, να κάνει τους κατοίκους να την εμπιστευτούν μέσα από ένα από κοινού πράττειν, που αφορά αρχικά την κατασκευή μιας παιδικής χαράς. θέλουν λοιπόν οι νέοι σύντροφοι να εμπλακούν στην αληθινή ζωή, μιλώντας με τους άντρες και τις γυναίκες της γειτονιάς για τις έγνοιες των παιδιών, για τις συνταγές μαγειρικής, για τις

πρακτικές διευθετήσεις της ζωής, που, όταν γίνονται συλλογικά, δημιουργούν έναν κοινό κόσμο και αποτελούν το πιο πολιτικό πράγμα απ' όλα.

Προσωπικά θεωρώ αυτό το πρόταγμα του ριζώματος στη γειτονιά κομβικό. Αν ποτέ το καταφέρουμε αυτό, τότε είναι που θα δούμε, όπως λέει ο Κώστας μέσα από το στόμα της νεαρής ηρωίδας του Άννας, τους αστυνομικούς να ζητάνε και συγγνώμη, αν τυχόν περάσουν από τα μέρη μας, και τους φασίστες να τρέχουν πιο γρήγορα από ποτέ.

***

Τελειώνοντας, οριστικά αυτή τη φορά, θέλω να πω μόνο ότι γνώρισα τον Κώστα στο πλαίσιο της Ομάδας Αυτομόρφωσης του αυτοδιαχειριζόμενου στεκιού Πέρασμα, και, συζητώντας μαζί του, έχω φτάσει να τον θεωρώ αδιαχώριστο από τα βιβλία του. Βλέπω σε αυτόν τους ίδιους λαϊκούς κώδικες τιμής, την ίδια ανθρωπιά, τα ίδια γούστα που έχουν και κάποιοι ήρωές του. Όμως πρέπει να σημειώσω επίσης ότι όταν πήρα το πρώτο του βιβλίο δεν τον ήξερα σχεδόν καθόλου και το διάβασα σαν να είναι το βιβλίο ενός αγνώστου. Παρόλη τη μεγάλη μου συμπάθεια, λοιπόν, προς το πρόσωπό του, αξιώνω και έναν βαθμό αντικειμενικότητας όταν λέω ότι *μαζί του*, έχουμε το *δικαίωμα* να περιμένουμε να διαβάσουμε και άλλα ωραία βιβλία.

Βιβλία που να μας μαθαίνουν καινούριες λέξεις, να μας κάνουν να αλλάζουμε την ίδια υλικότητα της ζωής μας (το τι ποτό πίνουμε, το τι τρώμε, το τι μουσική ακούμε), βιβλία που να αναδιατάσσουν την πόλη μέσα στο κεφάλι μας, και που τέλος, να υπονοούν, χωρίς να επιβάλουν στρατευμένα, μια πολιτική δράση.

Τι άλλο χρειάζεται ένας συγγραφέας; Ε, χρειάζεται και πλοκή και να ξέρει και να γράφει, αλλά γι' αυτές τις ιδιότητες του Σβόλη ελπίζω ότι θα πει κάτι ο φίλος Φιλήμονας.

* Η βιβλιοπαρουσίαση έλαβε χώρα στην ταράτσα του Ελεύθερου Κοινωνικού Χώρου Nosotros στις 15/6/2018.